

Crimean government of General P. Wrangel on their hand, have made significant efforts in the establishment of bilateral diplomatic relations. Both sides were able to make attractive conditions for the normalization of economic and military cooperation showing in practice the ability and desire to engage a constructive dialogue.

Key words: *the USA, Crimea, diplomatic mission, P. Wrangel, military-economics relations.*

УДК 94(477.7):32

Віктор Доценко,
доктор історичних наук, доцент,
Університет ДФС України

СПІВПРАЦЯ АМЕРИКАНСЬКИХ ЄВРЕЙСЬКИХ ДОБРОВІЛЬНИХ ТОВАРИСТВ ТА УКРАЇНСЬКИХ БІЛЬШОВИКІВ З ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ГОЛОДУ 1921–1923 рр. в УКРАЇНІ

***Анотація.** В статті розглядаються особливості діяльності американських єврейських організацій в Україні під час голоду 1921–1922 років. Визначено напрямки їх діяльності, проаналізовано взаємини товариств і влади та особливості використання компартійними органами потенціалу міжнародної філантропії для реалізації власної політики. Товариства, виділяючи кошти для надання допомоги голодуючому населенню України, були зацікавлені в їх справедливому розподілі, щоб кошти потрапляли до рук всіх хто потребував допомоги.*

У статті аналізуються особливості здійснення компартійними органами державно-владного впливу на єврейський громадський рух у 1920-ті роки. Визначено форми і методи використання потенціалу єврейських прокомуністичних громадських організацій з метою комунікації єврейського етносу України. Діяльність прокомуністичних єврейських громадських об'єднань, на думку автора, дозволила компартійним органам поступово ліквідувати сіоністські організації, створивши серед євреїв ілюзію демократичності нового режиму. Крім того партійним функціонерам вдалося, пропагуючи серед єврейської діаспори нові соціально-економічні перетворення, використати фінансові ресурси закордонних єврейських філантропів. Автор підкреслює, що прокомуністичні єврейські організації повністю залежали від волі партійного керівництва, яке визначало форми і методи роботи, встановлювало вимоги до членської маси, визначало порядок фінансування та розподілу коштів.

***Ключові слова:** голод, міжнародні єврейські організації, добровільні товариства, євреї, більшовики.*

Питання історії діяльності в Україні представництв американських благодійних товариств в період радянської державності не є новою для України. Її досліджували різні сучасні історики. Зокрема, М. А. Журба, О. В. Козерод, С. М. Свистович. Вчені розглянули особливості формування в Україні мережі всесвітньовідомих благодійних організацій АРА та Джойнт в першій третині ХХ ст., визначили правові засади і основні напрямки діяльності вказаних громадських об'єднань в період становлення в Україні компартійного режиму в 1920-ті рр. Однак питання участі американських єврейських добровільних товариств у подоланні наслідків голоду 1921–1923 рр. в Україні на сьогодні залишається малодослідженим. Досвід подолання складної гуманітарної проблеми в складний післяреволюційний період є актуальним на сучасному етапі нашої історії.

Метою статті є висвітлення історичних особливостей участі американських єврейських добровільних товариств у кампаніях допомоги голодуючому населенню Півдня України під час голоду 1921–1923 років. Відповідно до мети основними завданнями статті є визначення основних напрямків діяльності філантропічних товариств, аналіз взаємостосунків товариств і компартійних органів та особливостей використання компартійними органами потенціалу міжнародної філантропії для реалізації власної національної політики в зазначений період.

Голод 1921–1923 рр. став наслідком поєднання складних природно-кліматичних умов та недолугої соціально-економічної політики більшовицького керівництва. Зокрема, у більшості Південних і Південно-Східних районів України 1921 р. посіви зернових культур вигоріли, не дав урожаю. Опади в Україні випали лише в кінці вересня і в жовтні 1921 р. озимі посіви не встигли восени розвинути, вирости і зміцнитись, і в зиму вступили досить слабкими. Зима виявилась досить суворою та малосніжною. У Одеській, Миколаївській, Запорізькій, Донецькій та південних повітах Катеринославської і Кременчуцької губерній посіви не змогли перезимувати. Валовий збір зерна у п'яти степових губерніях Української СРР 1921 р. склав 7,7 млн. центнерів або лише 10% від звичайних показників урожаїв зернових до Першої світової війни. У інших українських губерніях було зібрано лише 30% довоєнної кількості зернових [31, с. 213]. Тільки на Одещині неврожай 1921 р. охопив 84 із 133 волостей і спровокував дефіцит 40 млн. пудів зерна [13, арк. 2]. На Миколаївщині посівні площі 1921–1922 рр. скоротились на 47% [15, арк. 154]. Відсутність кормового зерна спричинило до різкого зменшення кількості свиней, великої рогатої худоби та коней. За підрахунками Наркомзему УСРР в 1922 р. у степових районах поголів'я свиней зменшилось у 6-7 разів, а кількість коней на 50% [31, с. 212]. Перші прояви голоду на території Миколаївської губернії з'явилися в червні 1921 р. На засіданні губернської військово-продовольчої наради від 18 червня 1921 р. повідомлялося: «Стан по всій губернії безрадісний», у Миколаївському повіті в 60-версному радіусі від Миколаєва сходи загинули. На нараді було прийнято рішення просити Наркомпрод припинити вивіз продовольства з Миколаївщини, залишити врожай озимини на насінневі потреби потерпілих від посухи. Не дивлячись на таке становище, ЦК КП(б)У зобов'язав продовжувати збирати продподаток [18, с. 132]. Ситуацію ускладнювала продовольча політика більшовиків, що супроводжувалась експропріаціями сільськогосподарської продукції. Відсутність продовольства, медикаментів та палива призводила до масових селянських виступів. У голодних містах розпочалася масова смертність серед населення. Компартійні органи розуміли, що самотійно, без допомоги зовні подолати голод вони не зможуть. Тому було прийнято рішення скористатися можливостями закордонних добровільних товариств.

Основною організацією через яку здійснювали доставку та розподіл допомоги голодуючим в Україну та в Росію була Американська допомогова адміністрація (АРА), яка працювала у вражених голодом районах з 20 серпня 1921 р. до 15 червня 1923 р. [1, с. 36] та Американський єврейський розподільчий комітет (Джойнт). Джойнт здійснював кампанії зі збору пожертв серед американських та європейських благодійників, а АРА організовувала його доставку та розподіл серед голодуючого населення України і Росії.

Отримуючи невтішні повідомлення з різних районів України, де лютував голод, Джойнт та АРА прагнули поширити власну діяльність на всю територію

України, де проживало більшість євреїв колишньої Російської імперії. 23 серпня 1921 р. у Вашингтоні відбулася спільна конференція декількох американських філантропічних організацій, у якій взяли участь і представники Американського Єврейського Розподільчого Комітету: Ф. Варбург, Д. Розенберг і Я. Штраус. На зустрічі Джойнт зобов'язався виділити 675 тисяч доларів на продовольчу допомогу голодуючим Поволжя. Лідери Джойнт прийняли рішення брати участь у боротьбі з голодом у радянській Росії, дотримуючись позаетнічного (non-sectarian) принципу: допомога призначалася всім нужденним регіону, охопленого нещастям. Так, для порівняння, на території власне Поволжя, куди спочатку були спрямовані кошти Джойнт, проживало лише 2% євреїв [26, с. 122].

Упродовж літа-осені 1921 р. АРА працювала над створенням в Україні власної мережі представництв. 10 грудня 1921 р. в Одесу приїхала одна із перших груп АРА на чолі з Джоном Г. Хайнесом. Співробітники АРА мали вивчити становище в губернії та організувати представництво організації, а також відкрити продовольчі склади, їдальні та харчові пункти [17]. На початку квітня 1922 р. в Україні працювало шість відділень Американської допомогової адміністрації: Одеське, Катеринославське, Єлизаветградське, Миколаївське, Київське та Харківське. Районні уповноважені АРА підпорядковувались Центральній конторі товариства в Москві. Крім того, для координації діяльності райвідділень у квітні-травні 1922 р. головна контора АРА організувала в Одесі Український відділ АРА на чолі з В. Г. Гровом [32, с. 121]. До кінця року в Україні працювало 20 відділень АРА [25, с. 41]. Упродовж року формується штат постійних працівників АРА. У вересні 1922 р. в українських відділеннях АРА працювало 60 осіб. Крім штатних працівників товариству допомагали місцеві активісти та представники добровільних товариств [29].

У грудні 1921 р. керівник українського радянського уряду Х. Г. Раковський підписав з АРА угоду про поширення на території УСРР усіх видів допомоги, які раніше направлялись товариством голодуючим в Російській Федерації [28, с. 80]. Зокрема, договір передбачав організацію товариством харчування голодуючих дітей, відкриття харчових пунктів, безкоштовних їдалень, поставки одягу, взуття, ліків та предметів першої необхідності. Центрами роботи АРА в Україні, згідно договору, стали Київ та Одеса [16].

Ще до підписання угоди товариство тісно співпрацювало з Комісіями з допомоги голодуючим губвідділів охорони здоров'я. Спільно з Волинською Комісією допомоги голодуючим на кошти, зібрані від спільних благодійних заходів, восени 1921 р. Волинське відділення видало харчові картки АРА голодуючим євреям Херсонського повіту та організувало харчування 500 осіб в с. Красноє, містечках Скадовськ та Михайлівське [12, арк. 1].

У жовтні 1921 р. АРА звернулася із закликом до всіх небайдужих євреїв про організацію допомоги дітям, хворим та голодуючим Росії [4]. У заклику Товариство задекларувало організацію харчування для 1 млн. голодуючих дітей упродовж шести місяців [6].

20 жовтня 1921 р. Джойнт підписав угоду з Американською допомоговою адміністрацією, яка передбачала організацію спільних благодійних акцій на території підрадянської України. Після підписання договору про співпрацю АРА спільно з Джойнтом розпочала збір інформації про кількість голодуючих осіб та регіони охоплені голодом. У грудні 1921 р. в Запорізькій і Одеській губернії обстеження постраждалих повітів проводив співробітник місії Л. Гудчинсон [22].

Спільна комісія Джойнт й АРА в січні 1922 р. відвідала Харків, Олександрівськ, Миколаїв, Єлисаветград, Одесу, Вінницю, Житомир і Київ. Комісія провела обстеження серед місцевого населення і встановила факти масового недоїдання та голоду серед жителів Запорізької, Катеринославської, Миколаївської і Одеської губерній. Зведені дані комісії свідчать про голодування 2 млн. жителів 12 українських губерній, з яких близько одного мільйона – діти [27]. Так, на початку лютого 1922 р. до Катеринослава прибула делегація АРА на чолі з д. Бергфельдом. Комісія, обстеживши ситуацію в губернії, виявила 15 тис. голодуючих дітей. Після консультацій з московською конторою товариства Катеринославське відділення організувало для них харчування у безкоштовних їдальнях АРА [19].

Оцінивши ситуацію у охоплених голодом районах України АРА звернулась про допомогу до закордонних філантропів. На заклик відгукнулись американські філантропи і єврейські благодійні товариства. У січні 1922 р. євреям Одеської губернії допомагали Балтське земляцтво, Лондонська Федерація Українських євреїв, Березовське земляцтво в Нью-Йорку, Валегоцуловське земляцтво, Єлисаветградське земляцтво в Нью-Йорку, Полтавське земляцтво в Нью-Йорку, Об'єднане Одеське земляцтво в Нью-Йорку, Одеське земляцтво в Чикаго, Ананьївське земляцтво Брукліна та інші еміграційні єврейські добровільні товариства [24, с. 140]. 26 лютого 1922 р. в Одесу із Балтімора прибуло два перші пароплави з продуктами харчування і насінням для постраждалих районів Півдня України [14, арк. 37]. Щоб уявити розміри допомоги, які надходили в Україну від закордонних товариств, достатньо ознайомитись з переліком вантажів, які прибули в Одеський порт на початку 1922 р. Зокрема, з пароплава «Клонтарф» вивантажили 6337 пудів пшеничної муки, 3083 пуди житньої муки, 1513 пудів згущеного молока, 1560 пудів цукру, 1178 пудів какао, 1225 пудів рису, 13 пудів чаю, 135 пудів яловичини, 139 пудів одягу, 1 пуд вакцин, 7 пудів продуктів харчування, 1409 пудів речових посилок, 20 пудів білизни, 17 пудів взуття, 135 пудів ліків. Аналогічними за вантажопідйомністю були і пароплави «Гафній», «Гомількар Чіпріані», що прибули до Одеси на початку березня 1922 р. [24, с. 140].

Одночасно АРА, Джойнт та Комітети незаможних селян організовували серед селян та жителів містечок кампанії з самообкладання на користь голодуючих Півдня України. Євреї Красилова в вересні-жовтні 1921 р. зібрали 1000 пудів зерна та хліба. У Овруцькому повіті місцевий КНС спільно з Джойнт прийняв рішення про самообкладання селян повіту на користь голодуючих у розмірі 1 фунту зерна з кожної десятини землі в повіті [3]. У Новоград-Волинському повіті розмір самообкладання становив 5 фунтів [5].

Загалом за перший рік своєї діяльності АРА відправила для голодуючих 778,8 тис. тон продовольства, у тому числі 666,6 тис. тон зерна, видала 1,4 млрд. харчових пайків, а також значну кількість медикаментів та одягу [30, с. 442].

28 березня 1922 р. Джойнт і АРА підписали угоду про програму харчування дітей та дорослих в постраждалих від голоду південноукраїнських губерній та Криму [26, с. 122]. Програма передбачала з 15 травня організацію харчування 100 тис. дітей, до 15 червня їх число мало досягнути 300 тис. До 15 липня мережею їдалень Джойнт мало бути охоплено 800 тис. дітей та 400 тис. дорослих [35, арк. 138]. Джойнт ставав головним фінансовим донором, а АРА надавала у користування власну мережу їдалень та обслуговуючий персонал.

У межах програми товариства здійснювали евакуацію голодуючих та хворих

дітей з районів, охоплених голодом в губернії Правобережної України та Білорусії. Спільні комісії Джойнт та АРА проводили огляди дітей, що потребували евакуації, формували «голодні» ешелони і спільно з Губернськими комітетами по ліквідації наслідків голоду організовували переїзд і розміщення дітей по дитячим будинкам. Так, у Житомир протягом 1922 р. товариства евакуювали 1500 дітей з Самарської, Саратовської, Симбірської губерній [11, арк. 8]. Волинське відділення АРА в серпні 1922 р. організувало в Житомирі 2 дитячі будинки на 220 дітей, а в жовтні передало їм медикаменти, постільну білизну та інше медичне устаткування [10, арк. 19, 109]. Одночасно товариства організовували допомогу продуктами харчування та ліками. У червні 1922 р. європейські країни через благодійні товариства виділили кошти на закупівлю 1000 тон зерна з доставкою в порти Миколаєва та Одеси. Продовольство розподілили через мережу відділень АРА та Джойнт [21, с. 28]. Крім того, на виконання програми, з березня по листопад 1922 р. Джойнт вніс до фонду АРА 4 млн. 325 тис. доларів, а на початку 1922 р. – ще 1 млн. 250 тис. доларів для порятунку голодуючих дітей Української СРР [30, с. 142].

Для отримання додаткових продуктивних наборів Джойнт спільно з Євгромадкомом розробили щоденні нормативи харчування дітей. До першої групи відносилися дитячі заклади Києва. Тут щоденна норма розраховувалась з суми в 17 центів на день додатково до державного харчування. Норма другої групи – провінційних закладів – 80 центів у місяць на дитину. Для третьої групи – дітей із окружних районів – 50-60 центів на місяць додатково до державного утримання [23, с. 66]. До кінця року благодійна організація опікувалася 913 дитячими будинками у Росії, Україні та Білорусії, в яких перебувало 37,5 тис. дітей [20, с. 6]. На дитяче харчування витрачалось до 40 тис. доларів на місяць. Із США було вивезено тисячі дитячих шерстяних светрів, 24 тис. дитячих панчіх, 550 аршин шерстяних та лляних тканин, 60 тис. одиниць верхнього одягу, профінансовано виготовлення 10 тис. пар дитячого взуття. Більше 200 тис. доларів Джойнт витратив на ремонт і обладнання дитячих будинків та на купівлю палива [34, с. 92]. Так, в травні 1923 р. Джойнт забезпечив дитячі будинки Новоград-Волинського та Андрушівки Волинської губернії м'яким дитячим інвентарем та іграшками [8, арк. 109].

Паралельно з організацією допомоги голодуючим дітям та підліткам Джойнт з січня 1922 р. реалізовував кампанію з масової відправки голодуючим 10-доларових посилок з продуктами першої необхідності. Типова джойнтівська посылка включала в себе 10 фунтів цукру, 25 фунтів рису, 10 фунтів олії, 3 фунти чаю, 49 фунтів муки, 20 однофунтових банок згущеного молока. Частина посилок, згідно договору, розподілялась серед неєвреїв. До 1 липня 1922 р. в Білорусію та Україну надійшло близько 90 тис. посилок. Посилки розподілялись в місцевих відділеннях Євгромадкому [1, с. 42]. Допомога американських філантропів позитивно вплинула на становище голодуючих в Миколаївській губернії. Про покращення ситуації в місті та губернії свідчить підготовлена в травні 1922 року доповідь дитячої секції Миколаївського губкому [9, арк. 15].

Отже, недолуга економічна політика більшовиків, з її продрозверсткою та вилученням у селян продовольчих запасів, а також жорстока посуха 1921 р., яка охопила степові райони України, призвели до масового голоду серед жителів південних і центральних районів України. Тільки завдяки тісній співпраці місцевих громадських об'єднань та представництв закордонних філантропічних товариств у

1921–1922 р. вдалося розгорнути активну кампанію з допомоги голодуючим Півдня України. Упродовж 1921–1922 р. допомогу від американських благодійників отримали десятки тисяч голодуючих дітей та дорослих, які змогли пережити ці голодні роки.

Література

1. Бейзер М. Американский брат: Джойнт в России, СССР, СНГ / М. Бейзер, М. Мицель. – Иерусалим, 2004. – 208 с.
2. Быстряков А. Евреи Екатеринослава-Днепропетровска (XX век) / А. Быстряков – Днепропетровск: «АРТ-ПРЕСС», 2002. – 198 с.
3. Волынский пролетарий. 1921. – №80 (11 октября).
4. Волынский пролетарий. 1921. – №83 (14 октября).
5. Волынский пролетарий. 1921. – №84 (15 октября).
6. Волынский пролетарий. 1921. – №91 (23 октября).
7. Голод в еврейских колониях // Жизнь национальностей. – 1922. – №8(14). – С. 8.
8. Державний архів Житомирської області (ДАЖО) – Ф. Р-264. – Оп. 1. – Спр. 35.
9. ДАЖО. – Ф. Р-263. – Оп. 1. – Спр. 27.
10. ДАЖО. – Ф. Р-263. – Оп. 1. – Спр. 33.
11. ДАЖО. – Ф. Р-264. – Оп. 1. – Спр. 324.
12. ДАЖО. – Ф. Р-264. – Оп. 1. – Спр. 331.
13. Державний архів Одеської області (ДАОО). – Ф. Р-702. – Оп. 1. – Спр. 23.
14. ДАОО. – Ф. Р-1220. – Оп. 3. – Спр. 5.
15. ДАОО. – Ф. Р-46. – Оп. 21. – Спр. 662.
16. Известия ВЦИК. – 1922. – 19 января.
17. Известия Одесского губисполкома и губкома КП(б)У. – 1921. – 11 декабря.
18. Иванова Т. Ю. Етнічні меншини Півдня України у період голоду 1921–1923 рр. / Т. Ю. Иванова // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2013. – Вип. 35. – С. 130-134.
19. К труду. – 1922. – 5 февраля.
20. Капанский Я. М. Джойнт в Бессарабии. Страницы истории / Я. М. Капанский. – Кишинев, 1994. – 123 с.
21. Козерод О. В. Становище єврейських жінок після закінчення погромів періоду громадянської війни / О. В. Козерод // Грані. – 2010. – №3 (71) травень-червень. – С. 26-30.
22. Коммунист. – 1922. – 5 января.
23. Крайзман І. Єврейський громадський комітет для допомоги тим, хто постраждав від погромів / І. Крайзман // Підготовчі матеріали популярної енциклопедії «Українське єврейство». – Вип. 4. – К.: Інститут Юдаїки, 1999. – С. 60-67.
24. Лифшиц Ю. Еврейская благотворительность на Украине в первые годы Советской власти (Деятельность Всеукраинского Еврейского общественного Комитета помощи евреям, пострадавшим от погромов) Ю. Лифшиц // Еврейская благотворительность на территории бывшего СССР. Страницы истории: Сб. научных трудов. – СПб., 1998. – С. 123-148.
25. Минаев В. Тайное оружие обреченных / В. Минаев. – М.: Молодая гвардия, 1952. – 440 с.
26. Михайловський Т. О. Діяльність єврейського об'єднаного розподільчого комітету «Джойнт» на Миколаївщині у 20-х рр. ХХ ст./ Т. О. Михайловський // Наукові праці: історичні науки / ЧДУ імені Петра Могили. – Вип. 10. – Т. 121. Історія. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. – С. 120-124.
27. Мицель М. Участие Американского еврейского распределительного комитета в борьбе с голодом на Украине в 1922–1923 гг. / М. Мицель // Єврейська історія та культура кінця ХІХ – початку ХХ ст. Збірник наукових праць. – К.: інститут Юдаїки, 2003. – С. 75-84.
28. Мовчан О. М. Іноземна допомога голодуючим України в 1921–1923 рр. / О. М. Мовчан // Український історичний журнал. – 1989. – № 10. – С. 77-84.
29. Моряк. 1922. – 24 сентября.
30. Нариси з історії та культури євреїв України – К.: Дух і літера, 2005. – 440 с.
31. Нариси розвитку народного господарства Української РСР. – К.: Видавництво АН УРСР, 1949. – 579 с.
32. Отчет Центральной Комиссии по борьбе с последствиями голода при ВУЦИКе. Ноябрь 1922 – сентябрь 1923. – Харьков, 1923.

33. Рассвет. – 1922. – №31. – С. 11.

34. Хенкин Е. О роли «Джойнта» в оказании помощи России и Украине в 1921–1923 гг. / Е. Хенкин // Вестник еврейского университета в Москве. – 1993. – №4. – С. 89-98.

35. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 5. – Оп. 2. – Спр. 1825.

Viktor Docenko, National University of State Tax Service of Ukraine, doctor of historical sciences, associate professor, Ukraine The Kyiv area is a city Irpin professor of department of right and state.

COLLABORATION OF AMERICAN JEWISH VOLUNTARILY SOCIETIES and UKRAINIAN BOLSHEVISTS FROM OVERCOMING of CONSEQUENCES of HUNGER 1921-1923 in UKRAINE

Abstract. *In the article the features of American Jewish organizations activity are examined in Ukraine during hunger of 1921-1922. Directions of their activity are determined, the mutual relations of societies and power and features of using the potential of international philanthropy Communist Party organs for realization of own politics are analyzed. Societies, providing funds for the grant of help the starving population of Ukraine, were interested in their just distributing, wanted money to get in hands to all who needed help.*

In the article the features of realization by Communist Party organs of state-imperious influence on Jewish public motion in 1920-th are analyzed. Forms and methods to use the potential of Jewish pro-Communists public organizations are certain with the aim of communication of the Ukraine Jewish ethnos. Activity of the pro-Communists Jewish public associations, in opinion of author, allowed to the Communist Party organs to liquidate Zionist organizations gradually, creating the illusion of the new mode democratic character among Jewries. In addition Party funkcioners succeeded, propagandizing new socio-economic transformations among the Jewish diaspora, to use the financial resources of the oversea Jewish philanthropists. An author underlines that pro-Communists Jewish organizations fully depended on will of party guidance, that determined forms and methods of work, set requirements to membership mass, determined the order of financing and distributing of money.

Keywords: *hunger, international Jewish organizations, voluntarily societies, jewries, bolshevists.*

УДК 94:629.564.2:33(477+73)

Людмила Журавльова,
викладач,

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

АМЕРИКАНСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ КОСМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (КОМЕРЦІЙНИЙ АСПЕКТ)

Анотація. *У статті досліджено процес становлення американо-українських відносин у сфері вивчення та використання космічного простору.*

Розглядаються закономірності налагодження зв'язків між США та Україною в умовах розпаду Радянського Союзу. В руслі трансформації міжнародних відносин 1990-х рр. обґрунтовується думка про невідворотність налагодження двосторонніх відносин у космічній галузі, зокрема у контексті загальносвітової тенденції на її комерціалізацію.

Також автор визначає, що в умовах необхідності ліквідації ядерної загрози, США на початок 1990-х рр. цікавила в Україні не скільки можливість використання потенціалу космічної техніки УРСР, стільки наявність на українських землях значного арсеналу ядерної зброї. Проте, вже з початком 2000-х рр. розпочинається новий етап американсько-українських відносин і у питаннях космічної співпраці і у загальнополітичному відношенні.

Також простежено еволюцію україно-американських відносин у космічній галузі крізь призму погіршення відносин із Росією з 2013 р. в силу агресії російської сторони